

8

Studi n' unctiu' ti' ut' fic - lesi'

8 (1957) fasc. 2

ACADEMIA R. P. R. FILIALA IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI ȘTIINȚIFICE
ISTORIE
Anul VIII (1957), Fasc. 2

N O T E

O NECROPOLĂ LA TÈNE LA BUHĂIEȘTI-NEGREȘTI

Cu prilejul unei cercetări de suprafață, efectuată în toamna anului 1954 în Podișul central moldovenesc¹⁾, s-a descoperit în marginea comunei Buhăiești, pe locul numit „Dealul Lutăriei” sau „Ruptura”, o necropolă cu urne din epoca La Tène.

Forma de teren, pe care este situată necropola, are aspectul unui platou de înălțime relativ mică, care se prelungește spre nord, legindu-se de celelalte platforme deluroase și coboară, în ușoară pantă, spre vest pînă în vatra comunei Buhăiești, iar spre sud pînă în șesul apei Bîrladului.

După cum se poate observa cu ușurință, această formă de teren face parte din terasa inferioară a apei Bîrladului, terasă care are marginea de est foarte abruptă, datorită unei puternice eroziuni cauzate de ape și de deseale alunecări de teren. De aici provine, fără îndoială, și numele de „Ruptura” dat de către locuitorii acestui loc.

În partea lui de sud-vest, platoul este arat și adeseori fierul plugului de tractor se ciocnește de urnele îngropate aici, împrăștiindu-le fragmentele pe întreaga suprafață a terenului.

Cu ocazia cercetărilor amintite s-au găsit, în malurile acestui platou, tăiate de șoseaua care intră în comuna Buhăiești, câteva fragmente ceramice provenite din urne de incinerăție.

Din informațiile unor locuitori rezultă că urne întregi s-au descoperit în aceste maluri și mai înainte de cercetarea necropolei, cu ocazia scoaterii lutului din acest loc. Aceste urne au fost pierdute sau stricate de cei care le-au găsit.

Tot cu prilejul acestei cercetări s-au mai găsit în partea de sud a platoului o urnă aproape întregă și câteva fragmente din capacul ei (fig. 1, 2, 4). De asemenea s-a constatat că adîncimea acestor urne este relativ mică, fiind cuprinsă între — 0,30 — 0,40 m de la suprafața solului.

Printre fragmentele urnei menționate, amestecate cu oasele incinerate ale scheletului, s-a găsit și o fibulă de fier, simplă, cu piciorul rotunjit de tipul La Tène II²⁾, de cca. 8 cm lungime și acoperită cu un puternic strat de rugină (fig. 1, 3).

¹⁾ N. Zaharia, Studii și cercetări de istorie veche, 1955, 3-4, p. 908.

²⁾ R. Vulpe, „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.”, I, p. 317 (fig. 108), p. 364 (fig. 215,2), p. 432; id., *Le problème des Bastarnes à la lumière des découvertes archéologiques en Moldavie* în „Nouvelles études d'histoire présentées au I-er congrès des sciences historiques”, Rome, 1955, București, 1955, p. 104 (fig. 1, 9-11), p. 105.

Urna de formă bitronconică, cu aspect de castron înalt, cu fundul îngust și partea superioară a pîntecului rotunjită, se aseamănă cu urnele din necropola de la Poieniști-Vaslui⁵⁾.

În general aceste tipuri de vase au o buză scundă, rășfrîntă și fațetată

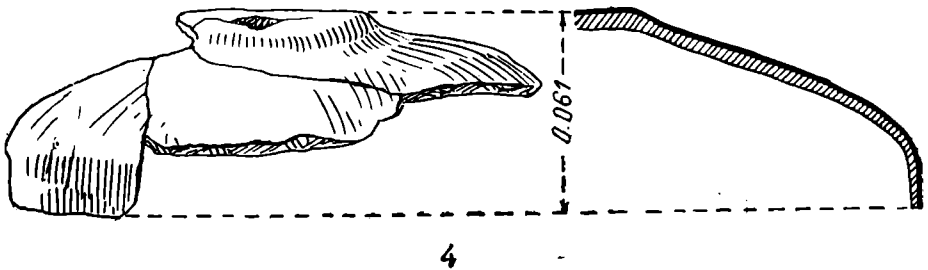
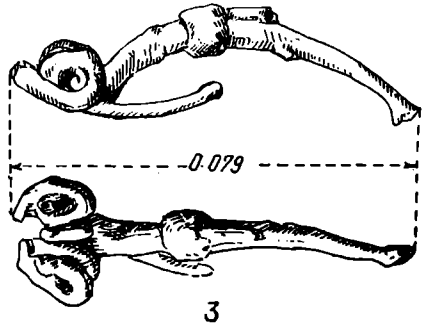
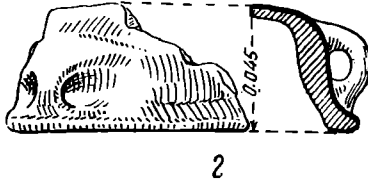
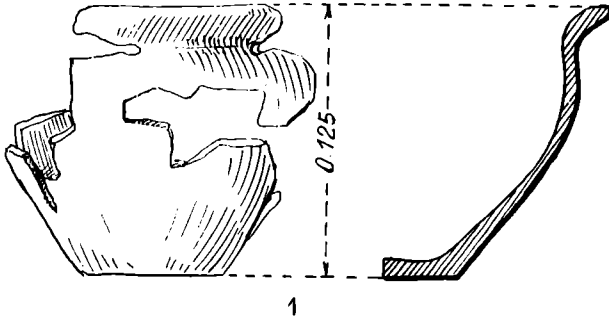

Fig. 1, 2, 3 și 4

pe partea interioară. Între buză și umărul lor sînt dispuse simetric una sau două tortițe, în formă de X, late la extremități și foarte înguste la mijloc.

⁵⁾ Id., „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.”, I, p. 429; „Nouvelles études [...]” p. 105.

Capacele, cu care se acopereau de obicei aceste urne, au forme de străchini cu gura larg deschisă, buza ușor răsfrântă în afară și fațetată pe partea inferioară și cu fundul foarte îngust. Prin forma sa, capacul de la Buhăiești se integrează în această categorie ceramică, care se întâlnește frecvent în necropola de la Poieniști-Vaslui⁴).

Fragmentele ceramice, provenite din urnele și din capacul găsit în necropola descoperită la Buhăiești, sînt lucrate îngrijit cu mîna dintr-o pastă impură și friabilă de culoare neagră sau neagră-cenușie, conținînd în compoziția ei boabe mici de calcar. Atît pe fața interioară, cit și pe fața exterioară, aceste fragmente au un lustru de culoare neagră, care uneori s-a distrus sub acțiunea acizilor din sol.

Prin forma, tehnica și aspectul fațetat al buzelor, aceste urne prezintă caractere hallstattiene prelungite pînă la mijlocul celei de-a doua epoci a fierului. Din punct de vedere cronologic, ele pot fi datate în sec. II—I î.e.n., prin analogie cu urnele descoperite în necropola de la Poieniști-Vaslui, care au fost atribuite acestei vremi pe bază de fibule de tip La Tène II și III⁵), ca și prin analogie cu materialele ceramice asemănătoare descoperite în așezarea La Tène de la Lunca Ciurei Iași, unde acestea sînt datate pe bază de mănuși de amfore grecești helenistice (220—180 î.e.n.)⁶).

Intrucît nu s-au efectuat săpături în necropola de la Buhăiești, nu s-a putut preciza dacă aceste urne sînt dispuse regulat pe suprafața terasei și nici nu s-a putut determina aria lor de răspîndire pe acest loc.

De asemenea, prin această cercetare de suprafață, nu s-a putut încă identifica așezarea căreia îi aparține necropola. Amintim că așezări din această vreme au fost semnalate în mai multe locuri de pe teritoriul Moldovei, fără a fi identificate însă și cimitirele care le aparțin⁷).

Ceea ce trebuie menționat, în mod deosebit, este faptul că necropola de la Buhăiești este a doua, de acest fel, cunoscută în Moldova, pînă în prezent, după necropola de la Poieniști-Vaslui.

Descoperirea ei aduce date noi cu privire la cunoașterea ritului de înmormîntare din sec. II—I î. e. n. de pe teritoriul Moldovei, ca și de pe teritoriile învecinate cu acesta, cum ar fi, de pildă, R.S.S. Moldovenească, unde recent s-a identificat o necropolă asemănătoare la Lukașovka (raionul Florești)⁸).

⁴) Id. „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.“. I. p. 433; „Nouvelles études [...]“ p. 105.

⁵) Id., „Materiale arheologice privind istoria veche a R.P.R.“, I, p. 494; „Nouvelles études [...]“ p. 105.

⁶) Studii și cercetări de istorie veche, VI, 1-2, 1955, p. 189.

⁷) M. Petrescu-Dîmbovița, E. Bold și M. Dinu. *Cercetări arheologice în Podișul Central Moldovenesc*. Extras din „Anaf. Univ. Iași, s.n., Șt. sociale“, secț. III, t. I, fasc. 1-2, 1955, passim; N. Zaharia, M. Petrescu-Dîmbovița și Em. Zaharia, *Cercetări arheologice în orașul Iași și împrejurimi*, extras din Studii și cercet. științ., Iași, fasc. 2, 1956, passim; N. Zaharia, S.C.I.V., VI, 3-4, 1955, p. 897 și urm.

⁸) G. B. Fedorov, *Descoperirile arheologice din R.S.S. Moldovenească privind milenul I al e. n.* în Studii și cercet. științ. (Istorie), Iași, 1957, fasc. 1.

Pentru o mai bună încadrare culturală și cronologică a necropolei de la Buhăiești, se impune, cit mai curînd, cercetarea ei amănunțită prin efectuarea de săpături metodice.

Dan G. Teodoru

TEZAUROL MONETAR DIN SECOLUL AL XV-LEA DE LA CÎRPIȚI (RAIONUL IAȘI)

Pentru studiul istorico-arheologic, descoperirile întimplătoare sînt uneori tot atît de prețioase ca și obiectivele cercetate metodic. Printre descoperirile arheologice de acest fel, tezaurul, în special cele monetare, ocupă primul loc. Valoarea lor științifică este cu atît mai mare, cu cit conținutul se păstrează intact și condițiile descoperirii pot fi reconstituite de specialiști. Din acest punct de vedere, tezaurul mai sus menționat, care face obiectul acestei scurte note, pare să îndeplinească condițiile amintite.

În ziua de 15 martie 1957, prof. D. Mărcoșanu de la școala elementară de 7 ani din satul Cîrpiți s-a prezentat la Muzeul de Istoria Moldovei din Iași, informîndu-ne că, în ziua precedentă, locuitorul Nicolae Stoian zis Rașcu din același sat, cu ocazia unor lucrări de săpă, pe care le făcea în grădina casei sale, a descoperit un vas de lut ars și mai multe monede de aur și argint. Spre confirmare, informatorul nostru a adus și o bună parte din conținutul tezaurului; vasul, de fapt o pușculiță piriformă cu picior, lucrată la roată din lut de culoare cărămizie (fig. 1), 3 monede din aur și 17 din argint, acestea din urmă în majoritatea lor tătărăști¹⁾.

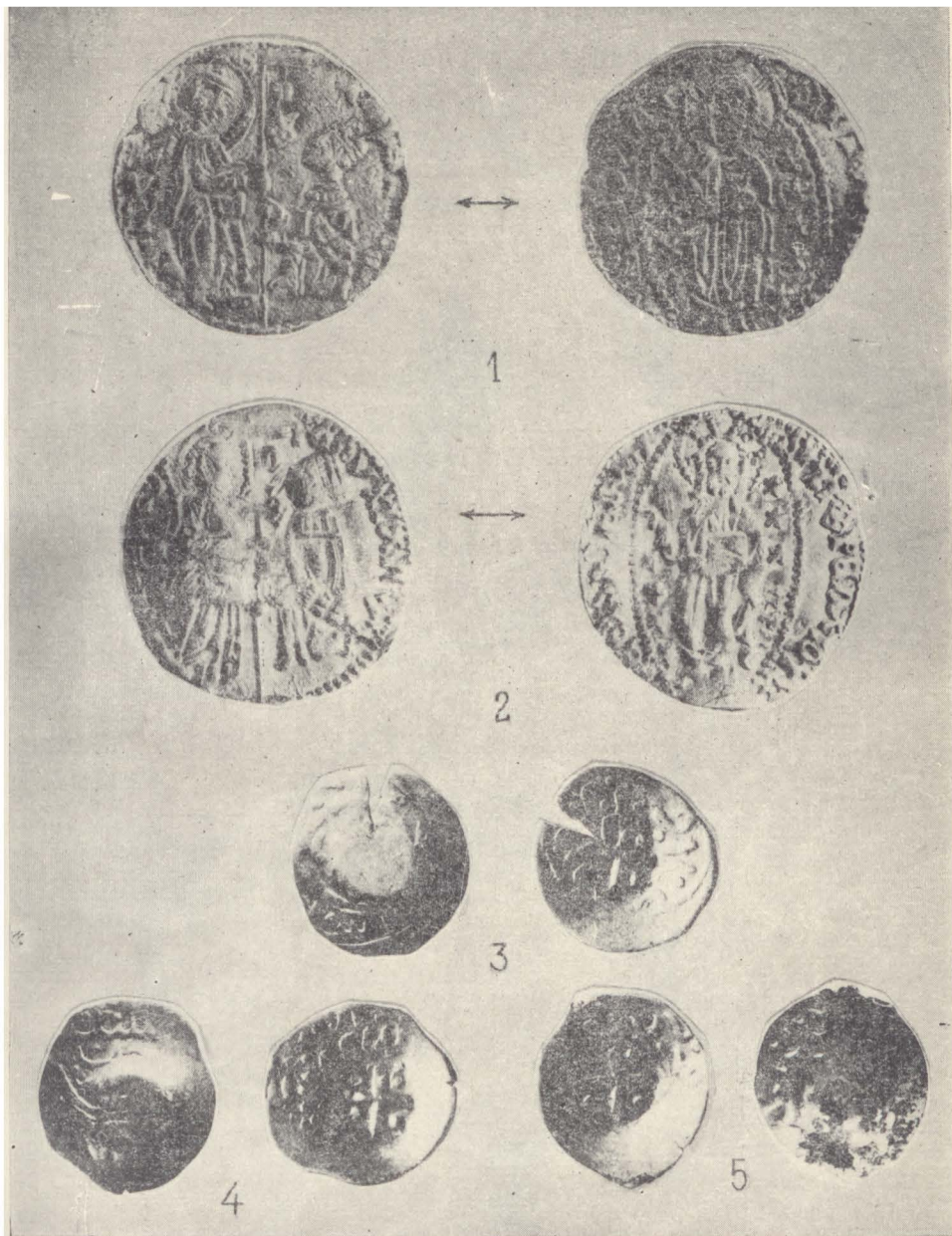
Importanța acestei descoperiri, felul în care ne-a parvenit știrea, ca și materialul descoperit, impuneau efectuarea unor cercetări numismatico-arheologice la fața locului. Cu acest prilej urma să se stabilească precis punctul, mediul geografic, în care s-a făcut descoperirea și în același timp să se completeze conținutul tezaurului cu monedele reținute de descoperitor sau eventual răspîndite prin sat, la diverse persoane.

Astfel, în ziua de 18 martie, însoțit de descoperitor și de profesorul Mărcoșanu, am întreprins o cercetare la fața locului. Cu acest prilej, numărul monedelor din tezaur a fost completat cu încă o monedă de aur și 14 de argint, pe care descoperitorul le oprise și în parte le răspîndise prin sat. După toate investigațiile făcute, am ajuns la concluzia că sîntem în posesia întregului conținut al tezaurului²⁾.

Din punct de vedere geografic, satul Cîrpiți este situat pe malul stîng al Jijiei, la cca. 15 km NNE de Iași și ocupă aici o poziție joasă în șesul larg și inundabil dintre Jijia și Prut. Locul descoperirii se află în vatra satului, pe malul stîng al Jijiei, la cca. 200 m nord de podul din sat, care leagă Cîrpiții cu Lucenii, un alt sat situat la cca. 2 km mai la sud de Cîrpiți și pe dreapta aceluiași rîu. În acest loc terenul prezintă o formă mai ridicată, ușor bombată,

¹⁾ Vezi arhiva Muzeului de Istoria Moldovei (MIM), procesul-verbal nr. 65 din 15 martie 1957.

²⁾ Întreg tezaurul, inclusiv vasul, a fost achiziționat de la descoperitor și actualmente se află în colecția Muzeului de Istoria Moldovei Iași.

Plansa I. — Monede din tezaurul de la Cîrpiți : nr. 1, monedă de aur, imitație geneveză a ducatului venețian cu numele dogelui Antonio Venier ; nr. 2, ducat genevez de aur, bătut la Chișinău în timpul dogelui Tommaso di Campo Fregoso ; nr. 3 — 5, aspri tătărești de argint, cu contramarcă : o cruce cu brațele egale (mărite la dublu).

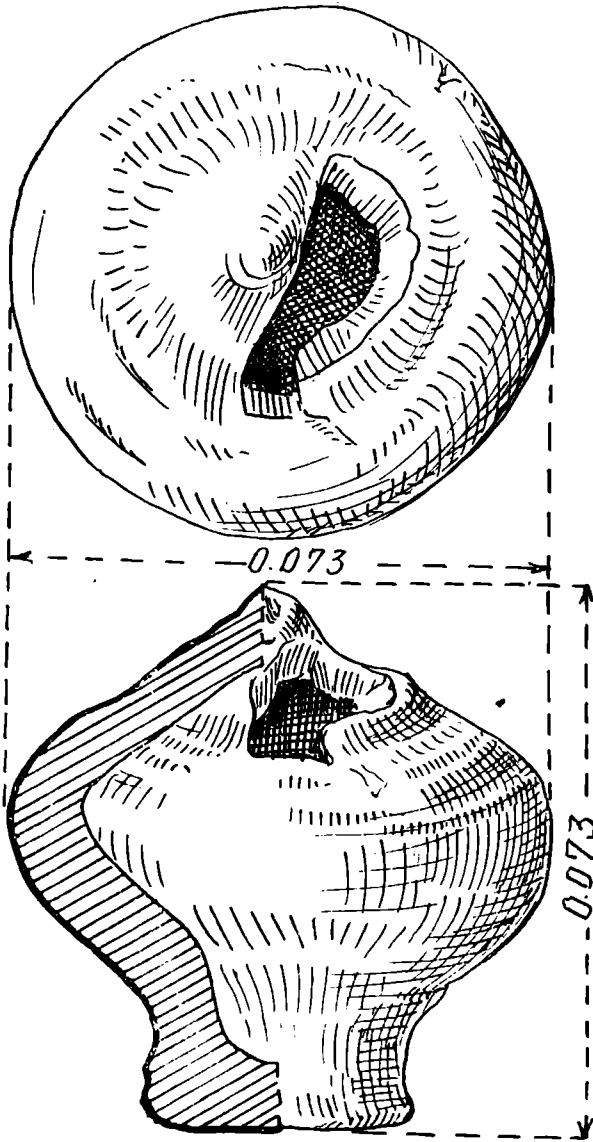

Fig. 1. — Cîrpiți : vas pușculiță, lucrat la roată, cu monede din sec. al XV-lea

fapt care acum, ca și în trecut probabil, a contribuit ca această porțiune să fie ferită de inundații.

Pentru ca descoperirea să fie integrată în mediul ei natural și a nu o rupe de viața din jur, s-au făcut cercetări atât pe locul descoperirii cât și în împrejurimi. Cu acest prilej s-a precizat că tezaurul zăcea, în acest loc, la 0,50 m adâncime, la baza solului cu humus măzâros de culoare neagră. În afară de aceasta, în ruptura malului stîng al Jijiei, la cca. 60 m de locul tezaurului, se putea observa resturi sporadice de vâlătuci, cu urme de vetre cu arsură și cărbuni, care zăceau într-un strat gros de 0,30 m la baza solului cu humus măzâros de culoare neagră. Lipsa unor fragmente ceramice în cuprinsul acestor urme, ca și imposibilitatea de a executa o săpătură cel puțin sub forma unei taluzări, ne împiedică să încadrăm în timp aceste resturi arheologice. Se pare totuși că ele n-ar fi rupte de vremea tezaurului.

În dreapta Jijiei, în fața satului Cîrpiți, se ridică dealul „Stînca”, pe creasta căruia și astăzi se văd ruinele bisericii și ale palatului Roznovanu. Dealul acesta, cu versantul răsăritean abrupt și împădurit, prezintă spre poalele lui estice forme vălurite din cauza repetatelor alunecări. Cercetînd aceste locuri și în special traseul unui șanț de perimetru al pădurii, am descoperit mai multe fragmente ceramice dintr-o etapă de sfîrșit a primei epoci a fierului. Tot acolo au fost identificate urmele a cîtorva bordeie sărăcăcioase ale robilor curții boierești, secționate de șanț, precum și mai multe cărămizi mari rectangulare și arse la roșu, care provin din cărămădiile palatului. În afară de aceasta, locuitorii N. Cuzic și N. Rașcu ne informează că, la arat, au găsit adesea monede de argint similare aceloră din tezaurul menționat, cărora, din lipsă de cunoștință, nu le-au dat nici o atenție și le-au aruncat.

Acestea sînt pe scurt împrejurările și cadrul geografic, în care s-a descoperit recent micul tezaur de la Cîrpiți. În total el cuprinde 4 monede de aur și 31 piese de argint, adunate laolaltă, acum cîteva veacuri, de către necunoscutul lor posesor. Puține dintre ele datează din ultimii ani ai secolului al XIV-lea sau de la începutul celui următor; cele mai multe însă au fost emise în cursul sec. al XV-lea. După emitentul lor, monedele care alcătuiesc acest tezaur se repartizează astfel:

A. Monede de aur

- 1 ex. — imitație a ducatului venețian, purtînd numele dogelui Antonio Venier (1382—1400), emisă de genovezi la Chios;
- 3 ex. — ducați genovezi, cu numele dogelui Tommaso di Campo Fregoso (1415—1421, 1437—1443), bătuți de asemenea la Chios, după modelul ducatului venețian, ale cărui tipuri le imită;

B. Monede de argint

- 1 ex. — ducat muntean, emis de Vladislav al II-lea (1446—1456);
- 2 ex. — groși boemi, emisiuni ale regelui Venceslav al IV-lea (1378—1418);
- 1 ex. — aspru turcesc (aqce), bătut de sultanul Murad al II-lea (1421—1443, 1444, 1445) la Ayaslyk (Ajasoluq, vechiul oraș Efes), în anul hegirei 834 (1430—1431 al erei noastre);

- 2 ex. — aspri tătarești, datînd probabil din sec. al XV-lea, emisiuni încă neidentificate (Hoarda de Aur sau hanatul de Astrahan?);
- 11 ex. — aspri tătarești, emisiuni ale hanului Crimeii Hagi Ghirai (cca. 1420—1466) și anume: trei ex. bătute la Kirk-ier în anii hegirei 858 (1454 e.n.), 867 (1462—1463 e.n.), al treilea cu data lipsă; opt ex. bătute la Starii Krim: patru cu data hegirei 867, celelalte fără dată;
- 5 ex. — aspri tătarești, pîrtînd drept contramarcă o cruce cu brațele egale, avînd în cantoane cîte o globulă;
- 5 ex. — aspri genovezi de Caffa, emisiuni datînd aproximativ din perioada 1427—1449.

După toate aparențele, ca *terminus post quem* al încheierii procesului de tezurizare poate fi considerat anul 1463, indicat de unele emisiuni ale hanatului din Crimeia.

Componența variată a acestui tezaur, deși redusă la un număr de piese relativ restrîns, ridică totuși o seamă de probleme de ordin atît istoric și economic, cît și strict numismatic. Ele vor fi dezbătute într-un studiu mai amplu, în curs de pregătire, de către autorii acestor rînduri. Pînă atunci, ne mulțumim să subliniem prezența, documentată după cîte știm, pentru prima oară, a unor monede genoveze pe teritoriul Moldovei, precum și a ducatului emis de Vladislav al II-lea, domnul Țării Romînești, monedă a cărei circulație în Brașov și Țara Birsei fusese interzisă la 24 octombrie 1452 de către Ioan Corvin³⁾. Un interes deosebit prezintă și cele cinci monede tătarești, care au primit drept contramarcă o cruce cu brațele egale, presărată în cantoane cu globule. Acest gen de cruce, cu globule în cantoane, apare pe unele monede de bronz, cu legenda **ΑΝΘΡΑΚΤΡΟΣ**, avînd însă pe avers stema Moldovei: cap de bour, cu o stea cu cinci raze între coarne, în dreapta rozeta cu cinci petale, în stînga semiluna cînturată. Ele au fost bătute la Cetatea Albă, pe la mijlocul secolului al XV-lea⁴⁾. Similitudinea reprezentării acestui simbol pe monedele contramarcate din tezaurul de la Cîrpiți și pe emisiunile locale ale Cetății Albe va face obiectul unor cercetări viitoare, spre a se vedea dacă exista vreo legătură între ele.

Celelalte monede din tezaurul de la Cîrpiți suscită de asemenea probleme interesante, din rîndul cărora mai semnalăm doar apariția asprului turcesc datînd din anii 1430—1431, ceea ce reprezintă una din cele mai vechi dovezi cunoscute pînă astăzi cu privire la pătrunderea asprului otoman în circulația monetară a Moldovei.

Oct. Iliescu și M. Dinu

³⁾ Hurmuzaki, *Documente*, II, 2, p. 15, doc. nr. XI.

⁴⁾ Cf. P. Nicorescu, *Monede moldovenești bătute la Cetatea Albă, în Cercetări istorice*, Iași, 17 (1943), p. 75—88. Autorul atribuie aceste emisiuni lui Alexandrel și le datează din domnia cuprinsă între anii 1451—1455, cînd acest voievod, în luptă cu Petru Aron, a avut reședința la Cetatea Albă (*ibid.*, p. 82). Nu este exclus, după părerea noastră, ca aceste monede să fi fost emise de către Petru Aron însuși, ale cărui prezențe la Cetatea Albă sînt de asemenea bine cunoscute.

SEMĂNĂTURA VOIEVODULUI DIMITRIE CANTEMIR PE O CARTE DIN BIBLIOTECA CENTRALĂ A UNIVERSITĂȚII DIN IAȘI

În Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu” din Iași, se găsește o carte ce poartă semnătura învățatului voievod moldovean D. Cantemir. Este vorba de un dicționar (format 25—19 cma), compus din două volume legate împreună. Primul volum este un dicționar greco-italian de 461 pagini, iar al doilea este italiano-grec de 513 pagini, ambele imprimate cu o literă foarte clară pe trei coloane. Deși opera aceluiași autor și tipărite în aceeași editură și la aceeași dată, ambele volume au circulat și ca două dicționare separate. Ca dovadă este faptul că în Biblioteca Centrală se află și un dublet din volumul al II-lea, care provine din donațiunea Const. Hurmuzaki.

Volumul I are două pagini de titlu: prima în limba greacă și a doua în limba italiană. Reproducem titlul italian:

Tesoro / della / lingua greca-volgare / ed italiana, / cioe / ricchissimo / Dizionario / greco-volgare / ed / italiano / che contiene.

Primo, quassi tutte le Dizzioni della Lingua Greca-Volgare et Italiana, e prin / cipalmente le proprie Dizzioni d'ambidue queste due Lingue

Secondo, molte altre Dizzioni letterali, particolarmente quelle che apparten / gono alla Grammatica, la Filosofia, e la Teologia.

Terzo, certe particolari notationi, ed altri piccoli Capitoli, molto utili / e necessari.

Opera postuma dal Padre Alessio da Somavera, Capucino Francese / Missionario Apostolico, e Custode di tutte le nostri Missioni di Grecia. / E posta in luce dal Padre Tomaso da Parigi, Missionario Apostolico / del medesimo ordine.

Dedicato all'illustrissimo Signore Abbate Bignon.

Parigi, /-Appresso Michele Guignard, nella strada di San Giacomo, / all'insegna di San Giovanni.

E si vende ancora in Marsiglia, Appresso Pietro Cari nel Porto. / 1709. / Con privilegio Regio.

Din această pagină de titlu rezultă că autorul este un călugăr francez, Alexis de Sommevoire, cu numele italianizat Alessio da Somavera; iar editorul este colegul său din aceeași misiune apostolică pentru Grecia, Thomas de Paris, italianizat Tomaso da Parigi, specialist și el în materie, deoarece ne-a rămas de la el o metodă pentru a învăța principiile limbii greco-vulgare.

Din scrisoarea și prologul publicate de editor la începutul volumului I, luăm cunoștință că autorul a cutreierat timp de 40 de ani toate țările din bazinul Mării Mediterane, ca și insulele Marelui Arhipelag, unde aceste două limbi — greaca și italiana — se întrepătrund, că le-a studiat la fața locului și din acest studiu foarte migălos și anevoios pentru vremea aceea, s-a alcătuit bogatul dicționar, care a rămas în manuscris, după moartea autorului.

Pentru a nu se pierde această laborioasă muncă a colegului său de misiune, Thomas de Paris s-a adresat abatelui J. Paul Bignon, pe atunci Conseilier de stat, președintele Academiei de Științe și Inscripțiuni și bibliotecar al regelui, care dându-și seama de însemnătatea operi lui Somavera, a dispus

tipărirea ei, în anul 1709. De aceea editorul, recunoscător, îi închină lucrarea chiar prin pagina de titlu și îi adresează o frumoasă scrisoare, pe care o publică la începutul dicționarului în limbile greacă, italiană și franceză.

Dimitrie Cantemir, care primise investitura ca Domn al Moldovei la 14 noiembrie 1710, a putut căpăta această carte direct de la editor. Nu-i exclusă posibilitatea să-l fi cunoscut personal la Constantinopol, unde misionarii catolici pentru Orient își aveau reședința principală, ori poate că a comandat-o special de la Paris, după ce a aflat de apariția ei. Dicționarul l-a primit în Iași; de aceea l-a și semnat ca proprietate a lui personală cu numele și pronumele întreg, ceea ce nu obișnuia să facă pe un act oficial, care emana din cancelaria domnească. Pe dicționar a semnat „Io Dimitri Kantemyr V V D“, pe cînd pe singurul act original, ce l-am văzut la Arhivele Statului din Iași și care poartă data de 26 decembrie 1710, e semnat: „Io Dimitrie Voevod“, după cum obișnuiau să semneze și domnii anteriori lui, numai cu numele de botez.

Deși existența cărții în Biblioteca Universității din Iași este dovedită încă din anul 1868, cînd a fost înregistrată în catalogul publicat de Cezar Cătănescu¹⁾, la nr. 106, „grupa XII, gramatice“, totuși iscălitura lui Dimitrie Cantemir a rămas neobservată pînă acum, deoarece ea n-a fost scrisă nici pe pagina de titlu, nici pe foile albe preliminare, ori pe fețele interioare ale tartajelor, după cum se obișnuia în trecut, ci tocmai pe pagina a XI-a, jos, unde începe epistola (Επιστολή) editorului, adresată abatelui Bignon în limba greacă. Adăugînd și faptul că este vorba de un dicționar, care n-a fost prea des consultat de specialiști, atunci se explică și mai ușor de ce semnătura a rămas nebăgată în seamă.

Iscălitura a fost executată cu litere cirilice — litera oficială din cancelaria domnească a statului — deși D. Cantemir știa tot așa de bine să semneze și cu litere latine. Istoricul N. Iorga chiar semnalase, într-un articol de revistă, că în satul Mogoșești din ținutul Dorohoi se afla, în anul 1907, un alt dicționar (*Dictionarium greco-latinum*), care aparținuse voievodului moldovean și care purta pe el două iscălituri ale lui D. Cantemir: una cu litere latine și a doua cu „buchi“ cirilice. Iorga reproducea pe cea latină: „Ex libris Ioannis Demetrii Kantemyr Voivodae; principis Terrarum Moldaviae sum“²⁾. Nu putem ști ce s-a petrecut cu acest dicționar. Luat-a el calea unei biblioteci publice din țara noastră, ori s-a pierdut în cursul uruia din cele două războaie mondiale?

De la Dimitrie Cantemir mai avem la îndemîna și alte iscălituri facsimilate, așa încît am putut face ușor o comparație cu cea de pe dicționarul de la Biblioteca Centrală.

Semnalăm înții pe cea publicată de Pr. I. Antonovici, în vol. II din *Documente Birlădene*, la sfîrșitul unui hrisov ce emană din cancelaria domnească, la 12 ianuarie 1711. Aici D. Cantemir semnează: „Dimitrie K. Voevoda“³⁾. Litera K ce urmează după numele de botez Dimitrie, nu reprezintă inițiala numelui de familie Kantemyr, ci inițiala tatălui său Konstantin, la care D. Cantemir ținea foarte mult, căci prin ea își justifica dreptul la moștenirea

¹⁾ C. Cătănescu, *Catalogu general al Bibliotecii Centrale*, Iași, 1868, p. 146.

²⁾ N. Iorga, *Vești nouă despre D. Cantemir*, Floarea Darurilor, vol. II, nr. 3, Buc., 1907, p. 35.

³⁾ I. Antonovici, *Documente Birlădene*, vol. II, Birlad, 1912, p. 20.

tronului Moldovei. După cum se cunoaște din scrierile sale cu caracter istoric, D. Cantemir era un aprig adept al dinastiei ereditare și nu al alegerii Domnului de către sfatul marilor boieri.

Se pare că semnătura învățatului Domn al Moldovei, publicată de I. Antonovici, a fost imprimată pe coperta tartajului cărții lui P. P. Panaitescu, apărută de curînd, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1958.

Alte două semnături facsimilate (una în latinește și alta cu litere cirilice) sînt reproduse de Sextil Pușcariu, în *Istoria literaturii romîne*, sub portretul lui D. Cantemir⁴⁾.

Cea cu litere cirilice, din partea dreaptă, artistic executată de mîna lui Cantemir, iar nu din fuga condeiiului, ca pe dicționarul nostru, are următorul cuprins: „Ioan Dimitrie K. K. V. G. Z. Mold“. Inițialele și cuvîntul prescurtat se referă la cuvintele: Konstantin Kantemir Voevod Gospodar Zemli Moldavscoi. De astă dată avem și inițiala tatălui și inițiala familiei.

În partea stîngă a portretului e și iscălitura în limba latină: „Ioannes Demetrius C.K.P.T.Mold.“, adică: Io Demetrius Constantini Kantemir Princeps Terrarum Moldaviae. Sextil Pușcariu a reprodus aceste două facsimile ale semnăturii lui D. Cantemir după Gr. G. Tocilescu, micșorîndu-le⁵⁾.

Din comparația acestor iscălituri cu cea de pe dicționarul nostru, ca și din alte texte facsimilate ale scrierii „primului savant romîn de valoare europeană“⁶⁾, îndeosebi din cauza literelor D, t și K, sîntem încredințați că ne găsim în prezența semnăturii autentice a lui D. Cantemir, care are ceva în plus față de cele înșirate mai sus. Adică, e scrisă cu numele și pronumele întregi, cu litere cirilice.

Facsimilul anexat acestei note ilustrează cele afirmate de noi (fig. 1).

Cum a ajuns acest dicționar în Biblioteca Universității din Iași?

Este știut că Dimitrie Cantemir a avut încă din tinerețe o frumoasă bibliotecă. În palatul lui din Constantinopol, de pe malul Bosforului, el achiziționase „chiar manuscrise orientale“⁷⁾. Savant și poliglot, în biblioteca lui trebuie să fi existat, pe lîngă manuscrise și opere de cultură generală în diferite limbi, multe din lexicoanele și dicționarele ieșite de sub tipar pînă la începutul sec. XVII. Era, cu siguranță, la curent cu apariția lor. Ne-o dovedește chiar dicționarul de care vorbim, care a apărut la Paris în anul 1709. În 1710—1711, el a devenit proprietate personală a voievodului moldovean, care l-a semnat și probabil l-a așezat în biblioteca palatului domnesc din Iași, unde trebuie să fi adus și o parte din biblioteca sa din Constantinopol. Bănuim că l-a și utilizat, deoarece pe fața interioară a tartajului al II-lea sînt trei cuvinte grecești, cu corespondentul lor în limba italiană, ce par a fi scrise tot de mîna lui.

La plecarea sa precipitată din Iași, în iulie 1711, D. Cantemir n-a putut lua cu el, în Rusia, toată biblioteca, deși se știe cu certitudine că totuși a avut grijă să ia „manuscrisele unor cronici moldovene și muntene“⁸⁾ și, bineînțeles, nu credem că ar fi uitat manuscrisele operelor sale, la care lucrase

⁴⁾ S. Pușcariu, *Istoria literaturii romîne, Epoca veche*, Sibiu, 1921, p. 147.

⁵⁾ *Operele Principelui Demetriu Cantemir*, t. VI, Buc., Tip. Acad. Rom., 1883, p. 484.

⁶⁾ P. P. Panaitescu, *Dimitrie Cantemir, viața și opera*, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1958, p. 16.

⁷⁾ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 16.

⁸⁾ P. P. Panaitescu, op. cit., p. 42.

ΤΩ ΕΥΓΕΝΕΣΤΑΤΩ ΑΦΕΝΤΗ ΑΦΕΝΤΗ
ΤΩ ΗΓΟΥΜΕΝΩ ΜΠΥΓΝΟΙΩΝΗ,
ΤΩ ΤΕΤΑΓΜΕΝΩ ΤΗΣ ΚΕΛΤΙΚΗΣ ΤΙΜΗΣ
ΤΩ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΗ,

Τῷ τῇ βασιλικῆς Ακαδημίας τῆς Ἐπισημῶν τῷ Πρωτο-
δερρο-στάτῃ,

Τῷ Ἰππὸξίω πᾶσαι λογῆς Ἐπιγραφῶν τῷ Ἀναγνώστῃ,
Καὶ τῇ μιᾷ ὁποῦ τὰς σφραγῖδας Νοματίας τῇ ἐμπειρέτατῃ
Μυρτῇ τῆς Γαλλικῆς Ακαδημίας.

ΕΥΓΕΝΕΣΤΑΤΕ ΑΡΧΟΝΤΑ,

Δὲν εἶναι ὅποῦ πλὴν σήμερον ἡμέραν, ἐκλαμπρέτατε ΑΦέν-
τη, ὅποῦ ἐγέννηκε τὸν ἀκουσὸν τὸν κόσμον ἐπὶ τὸ Φεμισομέριον.

Α. Δ. Πληροῦσι Κε. 137

încă înainte de venirea din Constantinopol. Ce va fi subzistat din biblioteca sa, au împărțit, probabil boierii și demnitarii curții domnești, rămași în Iași.

Astfel dicționarul „greco-italian”, din 1709, ca și cel „greco-latin” semnat de N. Iorga în ținutul Dorohoi, au luat calea bibliotecilor particulare din Moldova. Moștenit din tată în fiu, dicționarul nostru a putut să fie donat sau vândut Universității din Iași, între anii 1860—1868, deoarece în anul 1868 îl găsim trecut în catalogul Bibliotecii Universității din Iași de către Cezar Cătănescu, după cum s-a arătat mai sus. Păcat că alcătuitorul catalogului, care a fost și bibliotecar al Universității, n-a arătat și pentru acest dicționar proveniența, așa după cum a făcut-o pentru cea mai mare parte din cărțile bibliotecii. Se vede că n-a observat nici el semnătura lui D. Cantemir de la p. XI și deci dicționarul nu l-a interesat îndeosebi, ci numai ca un număr obișnuit de inventar. Alte însemnări, care să ne poată da vreo indicație despre drumul pe care l-a străbătut acest dublu dicționar, din anul 1711 și pînă în anul 1868, nu găsim pe foile sale, așa după cum se află, bunăoară, pe foile și tartajele multor cărți vechi.

Pe verso ultimei foi albe din vol. II, e scris numărul 78.071, un număr prea mare pentru vremea aceea, ca să ne putem gândi că ar fi numărul de ordine al cărții dintr-o bibliotecă publică din Moldova. De asemenea, pe fața interioară a tartajului II, în partea de sus, sînt două inițiale latine: C. h., precum și o scurtă însemnare de patru cuvinte indescifrabile în limbă greacă, urmată de o semnătură din care nu se poate citi decît cuvîntul ἰωαννης; iar în partea de jos e numărul 85.781/CR. Nici din acestea nu putem trage, deocamdată, nici o concluzie.

Dicționarul păstrează legătura epocii, cu tartaje groase de carton, acoperite cu piele castanie (maroquin). Spatele este despărțit cu cinci linii drepte în relief, așa încît s-au format șase spații egale, în care s-a imprimat cîte un romb înflorit pe margini. Florile și liniile au fost suflate cu aur, ale cărui urme se mai observă și azi. În spațiul al doilea de sus, s-a lipit o bandă de piele de culoare mai deschisă, pe care sînt imprimate cuvintele: *Tesoro della lingua greca*. Deci și după legătură, ca și după conținut, cartea a fost vrednică să stea în biblioteca unui principe nu numai politic, ci și intelectual, după cum a fost, în vremea lui, Dimitrie Cantemir.

Hîrtia pe care s-a tipărit dicționarul este de culoare albă și destul de tare și rezistentă pentru a înfrunta veacurile. Pe unele foi sînt pete galbene din cauza condițiilor neprielnice de păstrare.

Dicționarul greco-italian și italiano-grec din 1709 al lui Alessio da Somavera este o carte foarte rară și de mare valoare. Ea este menționată, ca atare, în bibliografia lui Graesse⁹⁾, precum și în bibliografia lui Brunet¹⁰⁾. Pentru noi românii, exemplarul aflat în Biblioteca Universității din Iași este cu ațit mai prețios, cu cît semnătura lui Dimitrie Cantemir îi conferă o excepțională însemnătate.

Ilie Gheorghiuță

⁹⁾ J. G. Th. Graesse, *Trésor des livres rares et précieux ou nouveau dictionnaire bibliographique*, I, Berlin, 1922, p. 68.

¹⁰⁾ J. Ch. Brunet, *Manuel du libraire*, I, Paris, 1860, col. 160.

ȘTIRI NOI DESPRE EDIȚIA FRANCEZĂ A REGULAMENTULUI ORGANIC MOLDOVEAN

În *Dorințele Partidei Naționale în Moldova*, Mihail Kogălniceanu afirmă, într-o notă¹⁾, următoarele privind imprimarea Regulamentului Organic moldovean: „Ediția franțeză a Regulamentului începută a se publica la Iași, s-a oprit de către general-consul Dașcov. Tipărirea a fost să i se urmeze în Lipsca; și acolo iarăși s-a oprit, după cererile ministrului rusesc de la Dresda și de abia a putut a se isprăvi la New-York“.

Din această notă nu putem ști data încercărilor de la Iași și Lipsca, cine era acel care voia să tipărească Regulamentul Organic și mai ales cum de-a ajuns să se tipărească tocmai la New-York. În adevăr, în bibliotecile noastre se găsește ediția franceză a Regulamentului Organic moldovean, cu indicația că s-a tipărit la New-York, fără să aibă numele editorului și data imprimării²⁾. Cu litere mărunte este imprimată pe pagina a II-a nenumotată firma imprimeriei: „Imp. de Delevingne et Callewaert“.

Problema a fost lămurită în mare măsură de către C. Angelescu, în studiul său *Despre două manuscrise ale Regulamentului Organic moldovean*³⁾.

De curînd am avut fericitul prilej să cercetez arhiva Ministerului de Externe din Moscova, care cuprinde deosebit de importante știri privind țara noastră. Aici, pe lângă valoroase documente în legătură cu elaborarea Regulamentului Organic, am găsit și un raport⁴⁾ al consulului general Dașcov din București din 15/27 februarie 1844, către Nesselrode, prin care îl anunță că încă din anul 1843, fiind la Iași, a văzut cîteva foi din Regulamentul Organic, care se tipărea în limba franceză. A vorbit atunci cu domnul Moldovei, Mihail Sturza, care nu știa nimic despre imprimarea acestei lucrări. Sturza a luat măsuri pentru oprirea tipăririi. Mai tîrziu — scrie Dașcov — *Gazette Universelle d'Augsbourg* a publicat un anunț, înștiințînd că va apare în limba franceză, la Leipzig, Regulamentul Organic al Moldovei. Dașcov atîrmă că cel care a luat inițiativa publicării Regulamentului Organic al Moldovei în străinătate, după nereușita de la Iași, este M. Kogălniceanu. La raport, Dașcov anexează și anunțul apărut în ziarul citat mai sus, numărul 279 din 6 oct. 1843.

„Il paraît chez Léopold Michelsohn à Leipzig l'ouvrage très important „pour tous ceux qui s'occupent des affaires d'Orient et surtout des principautés danubiennes :

„Règlement Organique de la Principauté de Moldavie, 1 volume în 8“.

Imprimarea fiind oprită și la Leipzig, Kogălniceanu, plecat din țară în 1845, va reuși să publice la Paris Regulamentul Organic moldovean, indicînd pe foaia de titlu orașul New-York ca loc al tipăririi, sperînd prin aceasta să zădărnicească orice intervenție diplomatică.

În cazul cînd la Leipzig s-ar fi tipărit întregul volum înainte de a fi intervenit ordinul de oprire și deci a fost interzisă numai difuzarea cărții, nu

¹⁾ *Anul 1848 în principatele romîne*, Buc., 1903, IV, p. 120.

²⁾ *Règlement Organique de la Principauté de Moldavie*, New-York.

³⁾ Academia R.P.R., Filiala Iași, Studii și cercetări științifice, Istorie, anul VII, 2, 1956, p. 127-130.

⁴⁾ Arhiva Min. Externe, Moscova, Fond S.P. B. I, 9, op. 8, dos. 32 I, f. 1.

este exclus faptul ca, în 1845, Kogălniceanu trecînd prin Leipzig, spre Paris, să fi luat cu sine colile imprimate și, la Paris, să fi înlocuit doar cele două file de la început cu altele noi, pe care s-a menționat orașul New-York, ca fiind localitatea în care lucrarea ar fi fost editată.

Aceste două file de la început sînt nenumerate și chiar pe o hîrtie mai groasă.

Odată tipărită cartea, tot nu a putut fi introdusă în Moldova. O ladă conținînd 320 de exemplare din această ediție, trimisă de casa de editură Vogler din Paris librarului Henning din Iași nu a fost admisă de cenzură și a fost înapoiată expeditorului.

În concluzie, din raportul lui Dașcov de la 15/27 februarie 1844 rezultă cu certitudine că inițiativa tipăririi Regulamentului Organic al Moldovei la Leipzig, în 1843—1844, a aparținut lui Mihail Kogălniceanu.

Gh. Ungureanu
